

ÂKİF'TEN EMANETLER

Ekmeleddin İhsanoğlu (Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Türk Bilim Tarihi Kurumu Şeref Başkanı) Kahire'de doğdu. İlk tahsilini ve yüksek öğrenimini Kahire Ayn Şems Üniversitesi, Fen Fakültesi, Fizik-Kimya Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans derecesini el-Ezher Üniversitesi, Organik Kimya Bölümü'nden aldı. Türk edebiyatından tercümelemler, denemeler yayımladı (1964-70). 1974'te Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi'nde Organik Kimya asistanı ve doktoru oldu. Exeter Üniversitesi'nde doktora sonrası çalışmalar yaptı. 1978'te A.Ü. Fen Fakültesi'nde doçent oldu. TÜBİTAK'ta ilk bilim tarihi projesini yürüttü. 1984'te İstanbul Üniversitesi'nde bilim tarihi anabilim dalını, 1989'da Türkiye'nin ilk bilim tarihi bölümünü kurdu. Bilim tarihi alanında 15 yüksek lisans ve doktora tezi yönetti. 1980'de IRCİCA'yı, 1989'da Türk Bilim Tarihi Kurumu'nu ve 1990'da ISAR Vakfı'nı kurdu. Uluslararası Bilim Tarihi Akademisi üyesi ve 2001-2005 arasında Uluslararası Bilim Tarihi ve Felsefe Birliği (IUHPS) başkanı oldu. T.C. Devlet Üstün Hizmet Madalyası ile taltif edilen İhsanoğlu, Uluslararası Bilim Tarihi Akademisi'nin Alexandre Koyré madalyasını ve Kuveyt Bilimler Akademisi'nin (KFAS) ödülünü alan tek Türk bilim adamıdır. Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TUBA) şeref üyesidir. Osmanlı bilimi kavramının tarifini ve çalışma konularını belirleyerek, akademik bir disiplin olarak akademik çevrelerde kabul görmesini sağlamıştır. 18 ciltlik *Osmanlı Bilim Literatürü Tarihi*, 2 ciltlik *Osmanlı Bilim Mirası*, 2 ciltlik *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* gibi temel eserlerin editörü ve ortak yazarıdır. Eserleri birçok dile çevrilmiştir.

Âkif hatıraları ve hayranlığıyla dolu bir ortamda doğup büyüyen İhsanoğlu; vatan sevgisi ve istiklal aşkıyla küçük yaşta itibaren terennüm etmeye başlamıştır. Babasının vefatıyla Âkif'in büyük emaneti olan *Kuran Meali*'nin çilesini bu kitabın basılmasıyla doldurmuş bulunuyor.

Fatma M. Şen (Dr.) Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans ve doktora derecelerini aldı. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda Türk Dili ve Edebiyatı ile İngilizce öğretmenliği yaptı. Milli Eğitime bağlı ders kitapları hazırlama komisyonlarında editör, yazar ve dil uzmanı görevlerinde bulundu. Türkiye Cumhuriyeti Filistin Başkonsolosluğu Türk Kültür Merkezi'nde başta Türkçe öğretimi olmak üzere çeşitli faaliyetlerde bulundu. İstanbul, İstanbul Medeniyet ve İstanbul Şehir üniversitelerinde uzmanlık alanıyla ilgili dersler verdi. Osmanlı edebiyatı, kültürü ve kaligrafisi ile ilgili projelerde araştırmacı olarak yer aldı. Bu konularda tercümelemleri ve yayınları mevcuttur. Akademik çalışmalarına Yalova Üniversitesi'nde devam etmektedir.

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun
YKY'deki kitapları

Osmanlı Bilim Mirası (2017)

Âkif'ten Emanetler (2024)

EKMELEDDİN İHSANOĞLU
FATMA M. ŞEN

Âkif'ten Emanetler

YAPI KREDİ YAYINLARI

İçindekiler

Önsöz • 7
Kısaltmalar • 9

Birinci Bölüm

Mehmed Âkif'in Son Yılları ve *Kuran-ı Kerim Meali*

1. Kendi Kaleminden Mehmed Âkif'in Hayat Hikâyesi (1873-1936) • 13
2. Milli Mücadele Kahramanı ve *İstiklâl Marşı* Şairi (1919-1923) • 16
 3. *Kuran Tercümesi / Meali* • 28
 4. Mısır'a Son Gidiş (1925) • 37
 5. Âkif'in Mısır'daki Hayatı • 43
6. Gurbet ve Uzlet Yıllarında Kendi Sözleriyle Mehmed Âkif • 51
 - a. Mektuplarda *Kuran Meali* • 52
 - b. Âkif'ten Ailesine Mektuplar • 60
 - c. Arkadaşlara, Öğrencilere ve Diğer Şahıslara Mektuplar • 71
7. İstanbul'a Dönüş ve *Kuran Meali* Hakkındaki Tutumu • 89
 8. Âkif'in Vefatı ve *Meal*'in Serencamı • 99
 - a. Kurtulan Defterin Hikâyesi • 112
 - b. Tek Meal Üç Nüsha • 114
 - c. Üç Nüshanın Karşılaştırılması • 117

İkinci Bölüm

Âkif'in Emaneti Şiir Defterleri

Safahat'ın Yedinci Kitabı Gölgeler'in Müsveddeleri • 129

Üçüncü Bölüm

Mektuplar

1. Mehmed Âkif'e Mektuplar • 143
 - Abbas Halîm Paşa • 145
 - Prences Emine Halîm Hanım • 147
 - Şerif Mehmed Muhiddin [Targan] • 166
 - Ali Rifat Çağatay • 181
 - Ali İlmî Fânî • 187

- Mithat Cemal Kuntay • 201
Hasan Basri Çantay • 205
Prenses Zeynep Tevhîde Hanım • 209
İbrahim Emîn [El-Şevaribî] • 211
2. İthaf lar • 216
3. Ali Ekrem Bolayır'ın Mektupları • 219

Ekler

- Ek 1. Meal Defteri • 226
Ek 2. Âkif'in El Yazısıyla *İstiklal Marşı* • 299
Ek 3. Mukavelenâme Sureti • 303
Ek 4. Elmalılı Hamdi Efendi'nin *Kuran Tefsiri*'nden Bir Örnek • 310
Ek 5. *Safahat*'ın Yedi Kitabı ve Yayım Tarihleri Listesi • 311
Ek 6. *Safahat*'ın *Yedinci Kitabı Gölgeler*'deki Şiirlerin Listesi • 312
Ek 7. *Safahat*'ın *Yedinci Kitabı Gölgeler*'de
Bulunmayan Şiirlerin Listesi • 315
Ek 8. Ali İlmî Fânî'nin Şiirleri (Faksimile/Tıpkıbasım) • 316
Ek 9. Mithat Cemal'in Şiirleri (Faksimile/Tıpkıbasım) • 320
Bibliyografya • 324

Önsöz

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü yıl dönümünün kutlandığı bugünlerde, Milli Mücadele sırasında ordunun muharebelerde maneviyatını yükselten, milletin yekpare bir vücut olarak savaşıyan ordunun arkasında bulunmasını sağlayan manevi kahramanların başında şair Mehmed Âkif'in geldiği hiçbir zaman göz ardı edilemez. Mehmed Âkif vatanın işgalinin akabinde halkı coşturmak ve düşmana karşı bilinçlendirmek için faaliyetlere başlamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine TBMM'nin açılışını takip eden günlerde Ankara'ya gitmiştir. Milletvekili de seçilerek daha güçlü ve yüksek perdeden manevi cephede önemli hizmetlerde bulunmuş ayrıca Anadolu'nun çeşitli şehir ve kazalarını dolaşarak halka hitap etmiştir. Bu arada Ankara hükümetinin milletin iç ve dış istiklali uğrunda giriştiği mücadeleleri ifade ve terennüm etmek için açmış olduğu İstiklal Marşı yazma yarışmasına önce katılmamış fakat daha sonra ısrarlar üzerine düşman işgalinin en zor zamanlarında *İstiklal Marşı*'nı yazmıştır. Bu marş çok beğenilmiş ve TBMM'de alkışlarla kabul edilmiştir.

Savaşın zaferle taçlanmasından sonra Âkif'ten *Kuran-ı Kerim*'i tercüme etmesi istenmiş ancak kendisinin bunu yapacak yetkinlikte olmadığı, "*Kuran'ı tercüme etmek için ya çok âlim ya da çok câhil olmak lâzım*" düşüncesiyle reddetmiştir. Fakat büyük ısrarlar üzerine 1925 yılı sonunda bu vazifeyi kabul etmiştir.

Yakın dostu ve hamisi Mısırlı Abbas Halîm Paşa'nın her yıl yaptığı seyahatlere katılan Âkif, 1925 yılı sonlarında bir daha dönmek üzere Mısır'a gitmiştir. *İstiklal Marşı*'nda

Câni cânânı bütün vârimı alsın da Hudâ

Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ

beyitiyle Allah'a yakarmış olan Âkif, hayatının son on bir yılını zannedilenin aksine ne yazık ki bu kitapta tafsilatlı olarak incelendiği üzere vatancüdâ olarak çeşitli maddi ve manevi sıkıntılara maruz kalarak yaşamıştır.

el-Ezher'de dinî ilimler tahsil etmek niyetiyle yola çıkmış olan müderris namzeti Yozgatlı İhsan Efendi, 1924'te çıktığı Mısır yolculuğu esnasında Mehmed Âkif'le aynı gemide seyahat edenlerden biriydi. Sonraki yıl Âkif de Mısır'a yerleşince, İhsan Efendi kendisinin en yakın dostu ve sırdaşı olmuştu. Âkif'in İhsan Efendi için söylediği "Sen olmasaydın ben bu gurbet ellerde ne yapardım?" cümlesi dostluklarının en veciz ifadesidir. Âkif 1936'da hastalığı ilerlemiş vaziyette Mısır'dan ayrılırken başta *Kuran-ı Kerim Meali* olmak üzere birtakım evrak, şiir müsveddeleri ve kendisine gönderilmiş mektupları İhsan Efendi'ye emanet etmişti. Bu belgeler bu kitapla gün yüzüne çıkmış bulunuyor ve görüleceği gibi Âkif'in Mısır'da meşakkatlerle geçmiş hayatının bilinmeyen yönlerine ışık tutuyor.

Elimizdeki belgeleri kitabımızda üç kısımda inceledik. Bunların birincisi *Kuran-ı Kerim Meali*'nin yazılmış olduğu defterdir ve bunun faksimilesi kitabın ekler bölümünde bulunmaktadır. İkinci kısımda *Safahat*'ın *Yedinci Kitabı* olan *Gölgeler*'in Âkif Bey'in el yazısıyla yazdığı defterler ile müsveddeleri bu çalışmayla Âkif uzmanları ile edebiyat tarihçilerinin dikkatlerine sunulmaktadır. Üçüncü bölümde ise Âkif'e dostlarından gönderilmiş olan mektupların bugünkü alfabeyle aktarılmış metinleri bulunmaktadır.

Âkif'in son yıllarını çok şeffaf ve ayrıntılarla anlatan bir biyografi parçası olan bu çalışmamızın tamamlayıcısı olarak kendisinin 1936 yılı Haziran ayında hasta yatağında yazmış olduğu, şahsı ve ailesi hakkında kısa malumat verdiği ve fazla bilinmeyen fakat kanaatimizce çok önemli olan otobiyografiyi de kitabın başına yerleştirerek okuyucuların dikkatine tekrar sunmuş buluyoruz.

Milli Mücadele esnasında tek yumruk hâlinde olan Türk aydınlarının arasında savaşın zaferle sonuçlanması ve düşman askerinin denize dökülmesinden sonra çıkan siyasi ve fikrî ihtilaflar ve Mehmed Âkif ile çevresinin bu yeni dönemde nasıl tavır aldıkları ve neler düşündükleri aralarındaki mektuplaşmalardan belli ölçüde takip edilebilmektedir. Bu bakımdan bu mektuplar başka kaynaklarda görmediğimiz bilgileri ihtiva etmektedir.

Âkif'in TBMM birinci dönemindeki vazifesini tamamladıktan sonra Ankara'dan ayrılıp İstanbul'a döndüğü ve daha sonra Mısır'da geçirdiği yıllar ana kaynaklara dayanılarak çok fazla incelenmiş değildir. Biz bu kitapta Âkif'in gurbet yıllarını iki temel kaynağa dayalı olarak inceliyoruz. Birincisi Mısır'dan ayrılırken (1936) dostu Müderris İhsan Efendi'ye bıraktığı emanetler ile son yıllarda kendisi hakkında yayımlanmış olan birinci el kaynaklardır.

Bu eserin hazırlığı esnasında, biyografilerin yazımında teati edilen mektupların önemi çok açık bir şekilde kendini belli etmiştir. Yani başka bir ifadeyle biyografisi yazılan kişinin iç dünyasının yansıtılması ve bulunduğu ruh hâlinin ortaya çıkarılmasında mektupların kaynak olarak kullanılmasının birinci derecede önemi görülmüştür. Eminim ki son dönemde Âkif ile ilgili yayımlanan, hayatının değişik dönemlerine ait dostları ve aile efradı ile karşılıklı mektuplaşmaları ışığında farklı bir Âkif biyografisi ortaya çıkacaktır.

Âkif'in aile fertleri ve dostları konusundaki zengin fotoğraf arşivini bize açan sayın Mehmed Rûyan Soydan Bey'e en candan teşekkürlerimizi sunarız.

Tarihimizi ve kültürümüzü şekillendiren önemli şahsiyetler ve eserleri hakkında ilmî yaklaşımla, yeni belgeler ışığında yeni değerlendirmeler yapılması ihtiyacının aşikâr olduğu bu günlerde, kitabımızın Âkif çalışmalarına mütevazı bir katkı sağlamasını temenni ederiz.

Kısaltmalar

Bkz.	Bakınız
BOA	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi
c.	cilt
ed.	editör
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Fr.	Fransızca
h.	Hicrî
haz.	hazırlayan
m.	Miladî
MAE	Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı / Milli Eğitim Basımevi
ö.	ölümü
s.	sayfa
sa.	sayı
salt.	saltanatı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd.	ve devamı
vb.	Vakıfbank Kültür Yayınları
y	yıl
YKY	Yapı Kredi Yayınları

Birinci Bölüm
Mehmed Âkif'in Son Yılları ve
Kuran-ı Kerim Meali

Kendi Kaleminden Mehmed Âkif'in Hayat Hikâyesi'¹ (1873-1936)

Babam, İpekli Tahir Efendi merhumdur. Kendisi İpek'in Şuşisa köyündendir. Tahir Efendi'nin babası Nurüddin Ağa'dır. Nurüddin Ağa ümmidir ve halis Arnavud. Babam Tâhir Efendi, Fatih müderris ve mucizlerindendi. Vefatı, Arabî 1305'tedir [1888]. Annem Hâce Emine Şerife Hanım'dır. On sene evvel öldü. 90 yaşına kadar yaşadı. Babası, Buharalı Mehmed Efendi'dir. 100-105 sene kadar evvel, Buhara'dan Anadolu'ya Hekim Hacı Baba isminde biri geliyor. Boyabat'tan evleniyor. Sonra karısını alıp Tokat'a gidiyor. Benim annemin annesi Tokat'ta dünyaya geliyor, orada büyüyor ve yine Buhara'dan gelen tacir Mehmed Efendi ile evleniyor. Annem bu izdivacın mahsulüdür. Bu suretle annem, hem baba, hem ana tarafından Buharalı oluyor. Annem, çok hassas bir kadındı. Babam da öyle idi. Şiir söylemezlerdi, fakat şiir ve inşâda âşıktılar.

Ben İstanbul'da, Fatih'te Sarıgözel'de 1290 Arabî senesinde [1873] doğmuşum.² İlk tahsilime Fatih'te Emir Buhârî mahalle mektebinde dört yaşında başladım. Daha sonra Fatih'te muvakkithanenin yanındaki iptidâî mektebine devam ettim. Babamdan da Arabî öğrenmeye devam ediyordum. Rüşdiye tahsilimi Fatih Merkez Rüşdiyesinde yaptım. Buradaki hocalarımdan en değerlisi, son sınıfta kendisinden Türkçe okuduğum Hoca Kadri Efendi'dir (ö. 1918). Hoca Kadri Efendi, devrinin hürriyetçi şahsiyetlerindendi. Evvela Mısır'a kaçtı, orada *Kanun-ı Esâsî* gazetesini çıkardı. Sonra Paris'e gitti, Umumî Harb'in ortalarına kadar orada yaşadı. Aslen Hersekli idi. İlmen ve

1 Kitabımıza Âkif'i anlamak isteyenler için dikkatlerden kaçtığımı düşündüğümüz kısa otobiyografisi ile başlamak istedik. Cemal Kutay, kitabı için Âkif'in en yakın dostlarından Eşref Edib Bey'den onun kısa biyografisini yazmasını rica etmişti. Bunun üzerine Eşref Edib Bey şu açıklamayı yapmış ve Âkif'in kendi kaleme aldığı metnin yayımlanmasını münasip görmüştü: "*Mehmed Âkif ve eserleri için binlerce sahife yazan ben, onu bir iki sahifeye sığdırmanın çaresizliği içinde, sözü yine rahmetli Üstad'a bırakmayı tercih ettim. Aşağıdaki biyografi, ölümünden beş ay kadar evvel, 10 Ağustos 1936'da, Beyoğlu'nda Mısır Apartmanı'ndaki hasta döşeginde bizzat kendi notlarıdır.*" Necid Çölllerinde Mehmed Akif (İstanbul, 1963), 19-23.

2 Resmî evrakta Mehmed Âkif'in doğum yeri kaydı farklıdır: "*Bin iki yüz doksan sene-i hicriyesinde sene-i mâliye 1289 [1873] Kal'a-i Sultâniye [Çanakale] Sancağı'na mülhak Bayramiç kasabasında tevellüd eylediği tezkire-i Osmâniyesi suret-i musaddakasında muharrerdir.*" Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2021), 29.

ahlaken çok yüksek bir zattı. İngiliz Kerim Efendi'den (ö. 1886), Hoca Tahsin Efendi'den (ö. 1881) okumuştur. Arapça, Acemce ve Fransızcası çok kuvvetli idi. Şahsiyetini hâlâ unutamam.³ O çapta bir adamın tek nasihatı bile insanın hayat istikametini değiştirir.

Rüşdiye tahsil devremde babamdan öğrendiğim Arapça ve hususi ders aldığım Esad Dede'nin (ö. 1911) himmeti ile Farsçam kuvvetlendi. *Mesnevi*, *Hâfız Dîvânı*, *Gülistân* gibi muhalledatı okuyordum. Fransızcamı da kendi kendime ilerletiyordum. Mektepte, dört lisanda (Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca) birinci idim. Şiiri çok seviyordum. İlk okuduğum şiir kitabı, Fuzulî'nin (ö. 1556) *Leylâ ve Mecnûn*'u idi.

İlk idadî terbiyemi veren ev ve mahalle, iptidâi ve rüşdî tahsilde aldığım telkinler olmuştur. Bilhassa evin bu hususta tesiri büyüktür. Annem, çok âbid ve zâhid bir hanımdı. Babam da öyle. Her ikisinin de dinî salâbetleri vardı. İbâdetin vecdini, zevkini, heyecanını tatmışlardı.

Rüşdiyede vezinsiz, kafiyesiz özenme kabilinden manzum parçalar kuraladım.

Rüşdiyeyi bitirince pederim mektep ve meslek tercihini bana bıraktı. Ben de o zaman revaçta bir mektep olan Mülkiyeyi tercih ettim, üç senelik idadî kısmını muvaffakiyetle tamamlayarak âli kısmına geçtim. Bir sene sonra babamın ölümü, biricik dayancımız olan evimizin yanması üzerine zaruret içinde kalmıştım. İki sene sebat edip Mülkiyeyi bitirmek kabildi. Lâkin o aralık Mülkiye mezunlarına ya hiç vazife vermiyorlar yahut pek az maaşla tayin ediyorlardı. Bu yıl, Mülkiye Baytar Mektebi açılmıştı. Birkaç arkadaş “- Bu mektep yenidir, bitirenlere iş verirler...” düşüncesiyle oraya girdik. İki senesi gündüzlü, iki senesi geceli olan Baytar Mektebini de birincilikle bitirdim. Bu senelerde şiirle de uğraşıyordum. Hocalarımızın çoğu doktordu. İçlerinde Bakteriyoloji muallimi Rıfat Hüsameddin Paşa⁴ (ö. 1922) gibi kıymetli hocalar vardı.

Yüksek tahsilimi bitirdikten sonra hafız oldum.

Beden terbiyesine çok meraklı idim. Güreşe girdim. Kısbet ve zeytinyağlı güreşlerimi, Çatalca köylerinde yaptım. Güreşte üstadım, meşhur Kıyıcı Hacı Osman Pehlivandı. Yüzmek, atlamak, taş atmak, koşmak gibi bedenî mümâreselerle meşgul oldum.

Mektebi bitirince birinci olan beni ve ikinci olan Simon isimli bir Ermeni gencini, Ziraat Nezareti Umur-ı Baytariye Şubesine tayin ettiler. 750 kuruş maaş alıyordum. Üç, dört sene kadar Rumeli'de, Anadolu'da, Arabistan'da

3 Ayrıca bkz. Ali Birinci, “Mehmet Âkif'in Tahsil Hayatından Bir İsim: Hoca Mehmed Kadri Nâsîh Efendi,” (tyb.org.tr) (erişim 25.06.2023)

4 Ayrıca bkz. Osman Fikri Sertkaya, *Bir Türk Ailesi Rıfat Paşa Sülalesi: Mehmed Rıfat Hüsameddin Paşa'nın Yaşamı, Ardılları ve Öncülleri* (İstanbul: Bilge Kültür ve Sanat Yayınları, 2021).

vazifeler gördüm, köylü ile yakın münasebetler kurdum, onları tanıdım.

En son memuriyetim Umur-ı Baytariye müdür muavinliğidir. Bir taraftan Halkalı Ziraat Mektebinde kitabet, Dârülfünûn'da Edebiyat dersleri veriyordum. Balkan Harbi'nden sonra Ziraat Nezaretindeki memuriyetimle Dârülfünûn'dan istifa ederek çekildim. Umumî Harp'te Teşkilât-ı Mahsûsa namına Almanya'ya, daha sonra yine siyasi vazifelerle Medine ve Necid'e gittim. Siyasi hayatla alakam bu vazifelerledir. İstiklâl Harbi devresinde, Birinci Büyük Millet Meclisinde Burdur mebusu idim.

İlk şiirlerim, 1313 senesinde [1896] *Resimli Mecmua*'da çıktı. Mevzuları ahlaki, dinî, pek azı garamî idiler. İlk şiirlerimde birkaç şairi kendime numune olarak almıştım. Bunların başında Ziya Paşa (ö. 1880) gelir. [Mualim] Naci'den (ö. 1893), Namık Kemal'den (ö. 1888), [Abdülhak] Hâmid'den [Tarhan] (ö. 1937) çok müstefid oldum. Babam, sarf ve nahvi [grameri] kuvvetli öğretmişti. Onun için şerhli edebî eserleri kolaylıkla okuyabiliyordum. Arap edebiyatından edindiğim en büyük istifade, gerek Arapların, gerek diğer İslâm ulemasının Arapçaya verdikleri kıymet ve ehemmiyeti anlamış olmamdır. Her kelime için nasıl uğraştıkları malumdur. Bence iki şey mukaddestir: Din, dil. Din, bütün kudsî duyguları, düşünceleri insana telkin eder. Bu düşüncelerin, duyguların mümkün olduğu kadar tebliğ vasıtası da dil'dir. Fransız şairlerinden [Victor] Hugo (ö. 1885), [Alphonse de] Lamartine (ö. 1869) ile klasiklerle meşgul oldum. [Alphonse] Daudet (ö. 1897) ile [Émile] Zola (ö. 1902) beni cezbetti.

Meşrutiyetin ilanından sonra çıkan *Sırat-ı Müstakîm* mecmuası mümesilleriyle olan münasebetim dolayısıyla bu mecmuaya yazmaya başladım. Manzum, mensur bütün şiir ve yazılarım *Sırat-ı Müstakîm –Sebilürreşad* mecmuasında intişar etmiştir.

Mehmed Âkif. Burdur Milletvekili (Mehmed Rûyan Soydan Koleksiyonu).

Milli Mücadele Kahramanı ve *İstiklal Marşı* Şairi (1919-1923)

Mehmed Âkif, 1918 yılı sonunda Birinci Dünya Savaşı bittiğinde İstanbul'da bulunuyordu. Eşref Edib Bey [Fergan] (ö. 1971) ile birlikte çıkardıkları *Sebilürreşad*'da⁵ yazıları yayımlanıyor aynı zamanda Şeyhülislamlığa bağlı dinî-akademik bir kuruluş olan Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'nin başkâtipliğini⁶ yapıyordu. Savaşın bittiğini ilan eden Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) imzalanmasını takip eden günlerde “manda” tartışması başlamıştı. Bir kısım yazarlar bu yönetim tarzını destekleyen yazılar yazarken Mehmed Âkif bu konudaki fikrini *Sebilürreşad*'da yazdığı bir makalede ayrıntılı ele almıştı. Türklerin bağımsız milletlerden olduğu üzerinde duran Mehmed Âkif “manda” yönetimine şiddetle karşı çıkmıştır:

*Türkler, yeryüzünde mevcut akvam [kavimler] arasında şimdiye kadar müstakil yaşamış tarihî milletlerin en kıdemlilerinden biridir. Türklerin istiklalini altı yüz senelik bir devre hasır etmek hakayık-ı tarihiyyeyi [tarihî hakikatleri] ayaklar altına almak demektir. Türkler ancak altı yüz hatta bin seneden beri müstakil yaşamış bir millet değildir.. Türklerin yirmi beş asırdan beri istiklallerini muhafaza etmiş bir millet oldukları tarihen müspet bir hakikattir.. Türkler istiklâlsiz yaşayamaz.*⁷

Bu tartışmalar devam ederken İzmir'in işgali (14 Mayıs 1335 [1919]) herkesi derinden üzmüştür. Mehmed Âkif bütün bu ümitsizlikler içinde memleketin

5 Mehmed Âkif'in desteği ve başyazarlığında Eşref Edib [Fergan] tarafından yayımlanmış dergidir. 30 Şaban 1326/14 Ağustos 1324 [1908] tarihinde yayımlanmış ilk sayısından 19 Rebiülevvel 1330/ 24 Şubat 1327 [1912] tarihli 183. sayıya kadar *Sırat-ı Müstakim* adıyla neşredilmiştir. Daha sonra *Sebilürreşad* ismini almıştır. Bkz. Adem Efe, “Sebilürreşad,” *DİA*, c. 36 (İstanbul: TDV, 2009), 251-253.

Âkif Bey kendine ait *Sebilürreşad* ve *Sırat-ı Müstakim* dergilerinin ciltli koleksiyonunu, 1936 yılında Kahire'den ayrılmadan önce Muedris İhsan Efendi'ye bırakmıştır. 10 ciltlik bu koleksiyon hâlen Bozok Üniversitesi Ekmeleddin İhsanoğlu Araştırma Merkezi Kütüphanesi'nde korunmaktadır. Yozgat Bozok Üniversitesi Merkez Kütüphanesi s19.2; B0010558 (bozok.edu.tr) (erişim tarihi 30.12.2022).

6 “Başkâtipliğe de Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesi Türk Edebiyatı Müderrisi Mehmed Âkif Bey tayin olunmuştur.” *Ceride-i İlmiye*, sa. 38, 1143'ten naklen Sadık Albayrak, *Son Devrin İslâm Akademisi: Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 81.

7 [Mehmed Âkif] “Manda Me'selesi,” *Sebilürreşad*, c. 17, sa. 437-438, (24 Zilkade 1337/21 Ağustos 1335 [1919]): 174. Bu makale imzasız yayımlanmıştır fakat Eşref Edib Bey yazarın Mehmed Âkif olduğunu kaydeder: *Mehmed Âkif: Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, 2. bs. (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), 155-156.

Sebilürreşad, c. 17, sayı 437-438 (24 Zilkade 1337/21 Ağustos 1335 [1919]).

Zağanos Paşa Camii, Balıkesir.

kurtuluşuna olan inancını hiç kaybetmemiş bilhassa Ayvalık ve Karesi'de [Balıkesir] başlayan Harekât-ı Milliye'nin artarak devam edeceğine ve bütün memlekete yayılacağına inanmıştır.

Eşref Edib Bey, Âkif'in bir gün *Sebilürreşad* idarehanesine çok heyecanlı geldiğini ve Balıkesir'e gideceklerini haber verdiğini aktarır. Birlikte 1920 senesi Ocak ayının son haftasında yola çıkarlar.⁸ Mehmed Âkif, Zağanos Paşa Camii'nde toplanmış çok kalabalık cemaate hitap eder ve şiirlerini de okuduğu etkili bir konuşma yapar (23 Ocak 1920).⁹ İstanbul'a döndüklerinde haberler yayılmış hem hükümetin hem de İngilizlerin şiddetli baskıları başlamıştır. Rahatsızlığın sebeplerinden biri de *Sebilürreşad* idarehanesinin Ankara ile İstanbul arasında Milli Mücadele'nin irtibat bürosu gibi çalışmasıdır.¹⁰ Bu sırada Âkif'in damadı Ömer Rıza Bey [Doğrul] (ö. 1952) Müslüman yazarlardan Şeyh Müşir Hüseyin Kıdvâî'nin¹¹ (ö. 1937) eserlerini tercüme

8 Necmettin Turinay, "Mehmet Akif Balıkesir'de: Mevize," *Arkamda Serilmiş Yere Bir Mazi: İkinci Meşrutiyetten Milli Mücadeleye Mehmet Akif*, c. 2 (Ankara: TBMM, 2021), 389.

9 Konuşma metni Eşref Edib tarafından kayda geçirilmiş ve Âkif ile Eşref Edib İstanbul'a dönmeden ilk olarak Balıkesir'de çıkan *İzmir'e Doğru* gazetesinde (1 Şubat 1336 [1920]) daha sonra *Sebilürreşad*'da yayımlanmıştır (12 Şubat 1336 [1920]). Necmettin Turinay, *Mehmet Akif*, 387-399.

10 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, 103-104.

11 Hindistan Hilâfet Hareketi'nin önderlerinden, yazar, hukukçu ve siyasetçi olan Kıdvâî'nin *Pan İslamizm* (London, 1908), *The Future of Muslim Empire-Turkey* (London, 1919), *The Sword Against Islam or*

ediyordu ve bu metinler geceleri işgal güçlerinden gizli olarak basılarak dağıtılıyordu. Âkif'in bu hissiyatla kaleme aldığı “Yeis Yok”, “Hüsran”, “Azimden Sonra Tevekkül” şiirleri daha sonra yayımlanacak *Safahat*'ın yedinci kitabı olan *Gölgeler*'de yer alacaktır (1033).¹² Yine bu günlerde Harekât-ı Milliye'nin “İttihatçılık eseri” olduğu konusundaki eleştirilere karşı Mehmed Âkif, bir tartışma sırasında fikrini çok net olarak beyan etmişti:

– Hayır, dedi; artık buna da İttihatçılık denemez. Bu memleket meselesidir. Buna herkes elbirliğiyle sarılmalıdır.¹³

Mücadelenin genişlemesi ve Ankara'da toplanmaya başlamasıyla aldığı davet üzerine¹⁴ Âkif de Anadolu'ya geçmeye karar verir. Eşref Edib Bey, Âkif yola çıkmadan önceki geceyi ayrıntılı olarak anlatır:

– Artık burada duracak zaman değildir, gidip çalışmak lâzım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla, Sebilürreşad klişesini al, arkamdan gel. Meşihattakilerle de temas et, Harekât-ı Milliye aleyhinde bir halt etmesinler, dedi. Elini öptük, vedalaştık.¹⁵

Mehmed Âkif 10 Nisan 1920 sabahı namaz kıldıktan sonra gizlice Ali Şükrü Bey (ö. 1923) ile birlikte oğlu Emin'i (ö. 1967) de yanına alarak İstanbul'dan ayrılır¹⁶ ve İnebolu üzerinden TBMM'nin açılışının ertesi günü (24 Nisan 1920) Ankara'ya ulaşır.¹⁷ Önce kendisini tren garında karşılayan Akavanzade

Defence of Islam's Standart Bearers (London, 1919) adlı kitapları vardır. Makaleleri *Women under Different Social and Religious Laws, Buddism, Judaism, Christianity and Islam* (New Delhi 1978) adıyla bir kitapta toplanmıştır. *The War and God; Muslim Interest in Palestine, Three Great Martyrs-Socrates, Jesus and Hosein; Harem, Purdah and Seclusion, Miraculous Fish; Hope; Islam and Socialism* adlı risalelerinin hemen hemen tamamı Türkçeye tercüme edilip *Sebilürreşad*'da yayımlanmıştır. Azmi Özcan, “Kıdâi,” *DİA*, c. 25 (Ankara, TDV, 2022), 394-395.

12 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, 106.

13 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, 107.

14 Mustafa Kemal tarafından 8 Nisan 1920 tarihinde 10 maddelik bir telgraf çekilmiştir. Bu telgraftaki isteklerin onuncusu Mehmed Âkif'in Ankara'ya gönderilmesi ile ilgilidir: “Burada ulemaya ihtiyaç vardır. Ali Bey'le görüşerek Hoca Fatih, Şair Mehmed Âkif Efendilerin ve sair tensib edileceklerin...” bks. *Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı* (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2012), 88-89. Ayrıca, İsmail Kara da Âkif'in Ankara'ya gitmeye “ısrarlı davetler” üzerine karar verdiğini kaydeder: Bks. *Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklal Marşı* (İstanbul: Dergâh, 2021), 16.

15 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, 108-109.

16 Kuşçalı bölge komutanının Mustafa Kemal Paşa'ya 17 Nisan 1920 tarihinde çektiği bir telgrafta aralarında Mehmed Âkif'in de bulunduğu İstanbul'dan Ankara'ya gitmek üzere gelen şahısların Geyve'ye hareket ettikleri bilgisi verilmektedir: *Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı* (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2012), 90-91.

17 Ali Güler, *Bayraklaşan Akif: Mehmet Âkif Ersoy'un Soyu, Ailesi ve Hayatı* (İstanbul: Halk Kitabevi, 2017), 165. Bu seyahatinde babasının yanında bulunan oğlu Emin Âkif Ersoy, seyahat hakkında ayrıntılı

Taceddin Dergâhı, Ankara.

Tevfik Bey'in [Çiftdoğan] (ö. 1968) evinde misafir edilir fakat ziyaret uzayınca daha fazla kalmak istemez. Bunun üzerine daha çok Taceddin Dergâhı olarak bilinen Taceddin-i Veli Camii'nin imam evi kendisi için hazırlanır ve Âkif oraya yerleşir.¹⁸

Nisan sonunda (1920) Türkiye Büyük Millet Meclisi Burdur¹⁹ ve Biga milletvekili olur.²⁰ Ankara'ya vardikten yirmi beş gün kadar sonra davet üzerine oğluyla birlikte Burdur'a giden Mehmed Âkif bu şehirde bir hafta kalmıştır.²¹ Şehir ahalisinin yakın ilgisiyle karşılanmış, hükümet konağında toplanan üç,

bilgi vermektedir: *Babam Mehmet Âkif: İstiklâl Harbi Hatıraları*, derleme ve giriş Yusuf Turan Günaydın (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010), 41-44.

18 Âkif'i evinde misafir eden Tevfik Bey'in torunu Orhan Karaveli büyük anne ve babasından duyduklarını ayrıntılı olarak anlatmıştır. Orhan Karaveli, *Bir Ankara Ailesinin Öyküsü*, 7. bs. (İstanbul: Doğan Kitap, 2009), 72-74'ten naklen Ali Gürel, *Bayraklaşan Âkif*, 167-170.

19 Mustafa Kemal, 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Beyefendi'ye çektiği telgraf ile Şair Mehmed Âkif Efendi'nin ısrarla istifa etmek isteyen Miralay İsmail [Hakkı] Beyefendi'nin yerine Burdur Livası [Türkiye] Büyük Millet Meclisi azalığına seçilmesinin temini ve sonucun kendisine bildirilmesini rica etmiştir, *Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, 92-93. Ayrıca Mehmed Âkif'in Burdur'dan milletvekili seçilmesine dair 17 Mayıs 1920 tarihli mazbata için bkz. *Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, 94-97.

20 Emin Âkif Ersoy, *Babam Mehmet Âkif*, 50. 17 Temmuz 1336 [1920] tarihinde Âkif, Burdur'a gidip "müvekkilleriyle temasta bulunduğu Burdur livası âzâlığını tercihen Biga âzâlığından istifa" etmiştir. İstifa dilekçesinin sureti için bkz. *Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, 98-99.

21 Bu günlerde Âkif, hem başkâtibi (1918) hem de azası (4 Şubat 1920) bulunduğu Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'den Anadolu'ya geçmesi ve çeşitli şehirlerdeki faaliyetleri sebebiyle azledilmiştir (16 Mayıs 1920). Sadık Albayrak, *Son Devrin İslâm Akademisi*, 83-84.

Nasrullah Camii, Kastamonu.

dört yüz kişilik kalabalığa da hitap etmiştir.²² Burdur'dan seyahatlerine devam etmişler Sandıklı, Dinar üzerinden Antalya'ya geçmişlerdir. Burada kaldığı on beş günde Âkif, Milli Mücadele'ye nakdi yardım yapabilecek şahıslarla çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiş; tekrar Ankara'ya gelince burada çok kalmamış, ahaliye nasihat etmek için Eskişehir üzerinden birtakım isyan hareketleri görülen Konya'ya gitmiştir.²³

Sebilürreşad'ı Anadolu'ya nakleden Eşref Edib Bey de Mehmed Âkif'i takiben Anadolu'ya geçer ve 19 Teşrinievvel 1336 [19 Ekim 1920] tarihinde Kastamonu'da bir araya gelirler.²⁴ Âkif, Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde halka hitap etmiş, bilhassa Sevr Antlaşması'nın maddelerini açıklayan konuşması çok tesirli olmuştur. O günün şahidi olan Eşref Edib Bey cemaatin uzun müddet camiden ayrılmadığını, heyecan dalgasının bütün sokakları sardığını anlatır. Ayrıca o gün Kumandan Muhyiddin Paşa'nın [Akyüz] (ö.

22 Emin Âkif Ersoy, *Babam Mehmet Âkif*, 50-52.

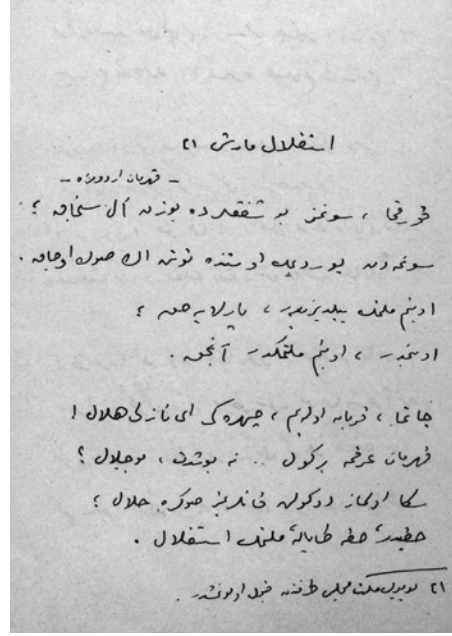
23 Emin Âkif Ersoy, *Babam Mehmet Âkif*, 61-64.

24 Mehmed Âkif'in bu konuda görevlendirilmesi ile ilgili evrak için bkz. *Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı*, 100-101.

1940) Ermenilere karşı zafer kazandığı haberinin Kastamonu'ya ulaşmasıyla halk bu müjdeyi şenlikler yaparak kutlamıştır.

Ankara Hükümeti, Âkif'in konuşmalarının tesirini görünce, kendisinden Kastamonu'nun kazalarını da dolaşmasını rica eder. Âkif'in çeşitli yerlerde şiirlerini de okuyarak yaptığı konuşmalarının metinleri kaydedilmiş ve bunlar *Sebilürreşad*'da yayımlanmıştır.²⁵ Hutbeler bu yolla Anadolu'ya yayılmış ve bütün cephelere hatta köylere kadar ulaştırılmıştır. İki ay kadar Kastamonu ve civarında faaliyetlerde bulunan Âkif Bey, Eşref Edib ile birlikte *Sebilürreşad*'ın klişesini de yanlarına alarak Ankara'ya doğru yola çıkmıştır (25 Kanunievvel 1336 [25 Aralık 1920]).

Bu sırada TBMM, 1920 sonbaharında İsmet İnönü'den gelen bir teklifi yerinde bulmuş²⁶ ve Maarif Vekâleti [Bakanlığı] milletin iç ve dış istiklalini temin gayesiyle TBMM'nin giriştiği mücadeleyi ifade etmek maksadıyla bir *İstiklâl Marşı* yarışması yapılacağını ilan etmiştir.²⁷ Takdir edilen ödül sebebiyle müsabakaya katılmak istemeyen Âkif, Karesi mebusu Hasan Basri Bey [Çantay] (ö. 1964) ve Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey [Tanrıöver] (ö. 1966) sayesinde teklifi kabul etmiştir. Bunun için Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey [Tanrıöver] kendisine 5 Şubat 1337 [1921] tarihli bir mektup yazmıştır.²⁸ Marşı yazmaya karar veren Mehmed Âkif, çalışmaya başlamış Taceddin Dergâhı'ndaki odasında *İstiklâl Marşı*'nı kaleme almıştır.²⁹ Şiir "Kahraman Ordumuza" ithafıyla 17 Şubat 1337/1921 Perşembe günü *Sebilürreşad*'ın ilk sayfasında yayımlanmıştır (XVIII/468, s. 305).³⁰

Mehmed Âkif'in el yazısıyla *İstiklâl Marşı*'nın ilk iki kütası (İhsanoğlu Arşivi).

25 *Sebilürreşad*'ın 464, 465, 466 ve 467. sayıları Eşref Edib, Mehmed Âkif, 119.

26 İsmail Kara, *Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklâl Marşı*, 16.

27 *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*'nde "Türk Şairlerinin Nazar-ı Dikkatine" hitabıyla çıkmış olan ilan için bkz. Mehmet Âkif Ersoy ve *İstiklâl Marşı*, 216-217.

28 Bkz. İsmail Kara, *İstiklâl Marşı*, 18.

29 İsmail Kara, *İstiklâl Marşı*'nın iki günde yazıldığını kaydeder. Bkz. *İstiklâl Marşı*, 20.

30 Eşref Edib, Mehmed Âkif, 129. Marşın Mehmed Âkif'in kendisinin yazıp göndermiş olduğu metni ayrıca 21 Şubat 1337 [1921] Pazartesi günü Kastamonu'daki *Açıksöz* gazetesinde de yayımlanmıştır. Bkz. Mehmet Akif ve *İstiklâl Marşı*, 220-221.

TBMM'nin 1 Mart 1337/1921 tarihinde yaptığı ikinci yıl ilk toplantısında Mehmed Âkif'in yazdığı *İstiklâl Marşı* şiiri okunmuştur. Görüşmelerin zabıtlarını incelediğimizde özellikle Tunalı Hilmi Bey (ö. 1928) ile Besim Atalay'ın (ö. 1965) şiirin okunmasına karşı çıktıkları görülür. Ancak oturumunu yöneten Reis Paşa yani Atatürk'ün açık şekilde Âkif'in metnini desteklediği anlaşılmaktadır. Okunan şiir çok beğenilmiş; zaman zaman alkışlarla kesilmiş, büyük heyecan uyandırmıştır.³¹

12 Mart 1337/1921 tarihinde TBMM'de yapılan görüşmede Mehmed Âkif'in şiiri resmî *İstiklâl Marşı* olarak kabul edilmiştir. O günün TBMM zabıtlarında da Âkif'in şiirine karşı muhalefetin devam ettiği görülür. Bilhassa Besim Atalay ile Tunalı Hilmi Bey'in sözleri dikkat çekmektedir. Yapılan bütün itirazlara rağmen oturum başkanı Dr. Adnan Adıvar, Mehmed Âkif'in şiirini oylamaya sunmuş ve şiir milli marş olarak "ekseriyet-i azîme" ile yani oy çokluğuyla kabul edilmiştir.³²

31 1 Mart 1921 tarihindeki görüşmelerin nasıl bir havada cereyan ettiğini göstermesi bakımından Meclis'teki müzakereler sadeleştirilerek buraya derç edilmiştir:

Reis: Efendim iki önerge vardır. Arkadaşlardan [Hasan] Basri Bey [Çantay] ile Hamdullah Suphi Beyefendi'nin [Tanrıöver] İstiklâl Marşı'nın kürsüden okunmasa dair teklifleri vardır.

Muhittin Baha Bey: Hangi İstiklâl Marşı, Basri Bey söylerler mi?

Besim Atalay: Daha kabul edilmedi efendim, bir komisyon kurulacaktır.

Basri Bey: Maarif Vekâletince yedi tanesi seçilmiş bunlardan biri okunsun.

Reis Paşa: Maarif Vekâletince seçilmiş olanlardan birinin okunması isteniyor.

Muhittin Baha Bey: Hamdullah Suphi Bey, Basri Bey hangisini isterlerse okusunlar.

Reis Paşa: Efendim Basri Bey'in bu teklifini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... (Kabul edilmiştir efendim.)

Reis: Hamdullah Suphi Beyefendi, buyurun. (şimdi gelir sesleri)

Reis: Mateessüf beklemeyelim, geldikleri zaman söyleriz. Saruhan milletvekili Reşad Bey'e ait yeni bir önerge var. (Bu mübarek meclisimizin toplantısının sonunda Abdülgafur Efendi tarafından dua edilmesini arz ve teklif ederim.) diyorlar: (Şeriye Vekili efendi var sesleri) Dua edilmesini kabul edenler ellerini kaldırsın... (Kabul edildi.)

Reis Paşa: İstiklâl marşlarından bir tanesinin kürsüden okunmasına yüce heyetiniz karar vermişti. Hamdullah Suphi Bey: Arkadaşlar hatırlarsınız Maarif Vekâleti son mücadelemin ruhunu ifade edecek bir marş için şairlerimize müracaat etmiştir. Birçok şiirler geldi. Arada yedi tanesinin aranan vasıfları taşıdığı görülmüş ve seçilmiştir.

Salih Efendi: İsimleri nedir?

Hamdullah Suphi Bey: Ayrıca arz edilecektir. Yalnız Vekâlet yapmış olduğu incelemede fevkalade bir şiir arama lüzumu hissettiği için ben şahsen Mehmed Âkif Beyefendi'ye müracaat ettim ve kendilerinin bir şiir yazmalarını rica ettim. Kendileri çok asil bir endişe ile tereddüt gösterdiler. Bilirsiniz ki bu şiirler için bir ikramiye vadedilmiştir. Hâlbuki bunun kendi isimleriyle anılmasını istemediklerini ve bundan çekindiklerini ifade ettiler. Ben şahsen müracaat ettim. Lazım gelen tedbiri alırsız ve icap eden ilanı yaparsız, dedim. Bu şartla büyük dinî şairimiz bize fevkalâde nefis bir şiir gönderdiler. Diğer altı şiirle beraber incelemenize arz edeceğiz.

Seçim size aittir. Arkadaşlar görüşümü açıklıyorum. Beğenmek, takdir etmek konusunda serbestim. Seçimimi yapmışım fakat sizin seçiminiz benim seçimimi ortadan kaldırır. Arkadaşlar bu size aittir efendim. Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Dokuzuncu cilt, ehttbmm01009001.pdf (erişim 06.09.2023)

32 12 Mart 1921 tarihinde Mehmed Âkif'in şiirinin *İstiklâl Marşı* olarak kabul edilmesi için beş milletvekili takrir [önerge] vermiştir. Bu metinlerdeki Mehmed Âkif hakkındaki sitayiş dolu ifadeler dikkat çekicidir:

1. "Riyaset-i Celile'ye

Bütün Meclisin ve halkın takdiratını celbeden Mehmed Âkif Beyefendi'nin şiirinin tercihan kabulünü teklif ederim." 12 Mart 1337 / Karesi Mesubu / H. Basri

2. "Riyaset-i Celile'ye

Yıllar sonra 1936'da memlekete hasta olarak döndüğünde Mehmed Âkif, *İstiklâl Marşı*'nı yazdığı günlerin hissiyatını şu sözleriyle ifade etmiştir:

– *İstiklâl Marşı... O günler ne samimi, ne heyecanlı günlerdi. O şiir milletin o günkü heyecanının bir ifadesidir. Bin bir fecayi [facialar] karşısında bunalan ruhların, ıstıraplar içinde halâs [kurtuluş] dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz... Onu kimse yazamaz... Onu ben de yazamam... Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lazımdır. O şiir artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur...³³*

Mustafa Kemal Paşa, başkan olarak TBMM'ye hitap ederken. *L'illustration*, 24 Şubat 1923.

Âkif, kabul edilen *İstiklâl Marşı* için devlet tarafından tahsis edilen 500 lirayı almadığı gibi, ona *Safahat* baskılarında da yer vermemiştir.³⁴

Mehmed Âkif 1921 yılında Anadolu'da toplanması planlanan İslâm Kongresi için de çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu konuda ilk yazı Hüseyin

Müzakerenin kifayetiyle Mehmed Âkif Bey'in marşının kabul edilmesini teklif eylerim." 12 Mart 1337 / Ankara / Şemseddin

3. "Riyaset-i Celile'ye

İstiklâl marşlarını matbu varakalarda hepiniz ayrı ayrı tetkik ettiğimiz için encümene havalesine lüzum yoktur Mehmed Âkif Bey'e ait olanın millî marş olarak kabulünü teklif ederim." 12 Mart 1337 / Bursa Mebusu / Operatör Emin

4 "Riyaset-i Celile'ye

Kâffe-i ervâh-ı İslâm üzerinde kiraati heyecanlar tevlid edecek derecede icazkâr olan büyük İslâm şairi Mehmed Âkif Bey'in marşının takdiren kabulünü teklif eylerim." 12 Mart 1337 / Bitlis Mebusu / Yusuf Ziya

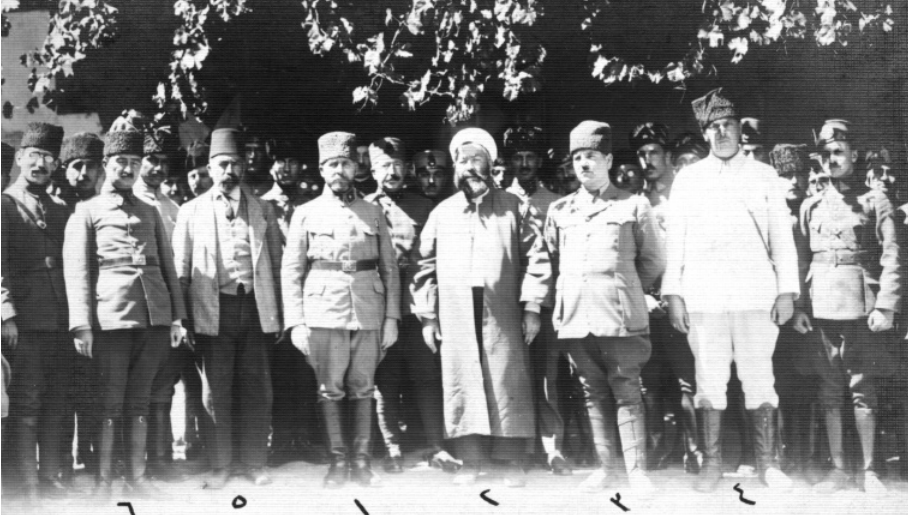
5. Riyaset-i Celile'ye

Ötedenberi İslâm'in ruhnevaz şairi Âkif Beyefendi'nin İstiklâl Marşı her veçhile müreccah ve Meclis-i Âlînin ruh-ı maneviyesine evfak olmakla kabul edilmesini teklif ederim." 12 Mart 1337

Tutanağın tamamı için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, i. 6, c. 2, 2. celse (12.3.1337 [1921]): 85-92 (tbmm01009006.pdf) (erişim 12.04.2023). Ayrıca İstiklâl Marşı hakkında yayımlanmış iki eserde konu ile ilgili tafsilat mevcuttur. Bkz. *Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı* (İstanbul, 2021) ve İsmail Kara, *Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklâl Marşı*.

33 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, 135.

34 Âkif, Müderris İhsan Efendi'ye emanet ettiği evrak arasında bulunan *Baskı Maketi*'nin başına *İstiklâl Marşı*'nı yazmıştır. Anlaşılan Mehmed Âkif, İstiklâl Marşı'nı *Gölgelere* almayı düşünmüş fakat daha sonra fikrini değiştirmiştir. Ayrıca bkz. İkinci Bölüm, 137.

Öndekiler: 1. Birinci Ordu Kumandanı Nureddin Paşa 2. Karesi Mebusu Abdülğafur Efendi 3. Ankara Mebusu Ali Fuad Paşa 4. Kayseri Mebusu Âtîf Bey 5. Burdur Mebusu Şair Âkif Bey 6. Erkân-ı Harbiye Reisi Emin Bey. Arkadakiler Birinci Ordu Karargâhı mensubini 4 Ağustos [1]338 [1922] gününe müsadif Kurban Bayramı'nı Büyük Millet Meclisi'nin orduya tebriki (Mehmed Rüyân Soydan Koleksiyonu).

Ragîb Bey [Baydur]³⁵ (ö. 1955) tarafından *Hâkimiyyet-i Milliye'de*³⁶ yayımlanmıştır. Eşref Edib Bey de *Sebilürreşad*'da konu hakkında birkaç yazı yazmıştır. Kendisi böyle bir çalışma yapılmasının sebebinin İngilizlerin bir tertibi olduğunu açıklar: “O sırada İngilizler Mekke’de bir İslâm Kongresi toplamak suretiyle büyük bir entrika çevirmek istiyorlardı.”³⁷ Hükümetin kongre kararını vermesinden sonra Eşref Edib Bey, Mehmed Âkif, Şer’iye Vekili Mustafa Fehmi Bey [Gerçekler] (ö. 1950) ve Meclis Başkâtibi Recep Bey’den [Peker] (ö. 1950) meydana gelen bir büro teşkil edilip hazırlıklara başlandı. Birkaç toplantı da yapıldı fakat Yunan ordusunun Sakarya’ya kadar ilerlemesi sebebiyle çalışmalara devam edilemedi. Sakarya Zaferi’nden sonra ise bu konuda herhangi bir gelişme olmadı.³⁸

Mehmed Âkif’in Ankara’daki ikametgâhı olan Taceddin Dergâhı, onun ve yakın çevresinin sadece memleketin durumunun değil bunun yanında ilmî ve edebî meselelerin de konuşulup tartışıldığı meclislere mekân olmuştur. İstanbul’dan Ankara’ya yeni gelen ahbablara kalacak yer bulana kadar dergâhın bir odası tahsis olunurdu. Eski dostlarından Münir Bey [Erteğün]

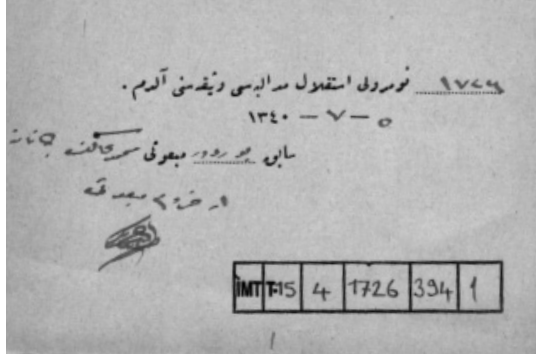
35 Eşref Edib Bey, Hüseyin Ragîb Bey’in “o zaman matbuat müdürü” olduğunu kaydeder. *Mehmed Âkif*, 149.

36 Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yayın organı olarak kurulan gazetedir. Bkz. Yücel Özkaya, *Hâkimiyyet-i Milliye, DİA*, c. 15 (İstanbul: TDV, 1997), 201-202.

37 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, 149.

38 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, 149 ve 151.

(ö. 1944) ile Mısırlı Hilmi Bey uzun zaman burada misafir edilmişlerdi. Eski sadrazamlardan İzzet Paşa [Furgaç] (ö. 1937), Hüseyin Kazım [Kadri] (ö. 1934), Fatın Bey [Gökmen] (ö. 1955), Hikmet Bey [Bayur] (ö. 1980), Doktor Adnan Bey [Adivar] (ö. 1955) ve birçok mebus arkadaşı sık sık Âkif Bey'i Dergâh'ta ziyaret ederler, o da zaman zaman ziyaretçilerine şiirlerini okurdu. Böylece Taceddin Dergâhı bir kültür ve edebiyat merkezi hâline gelirdi.

İstiklal Madalyası'nı teslim aldığına dair evrak
IMT_T15_K004_D1726_G0394_0001.pdf
(tbmm.gov.tr).

Yunanlıların Ankara'ya yaklaşması üzerine şehrin boşaltılması söz konusu olduğunda *Sebilürreşad* Kayseri'ye taşınmış (Eylül 1337/1921) ve orada yayımlanmaya devam etmişti. Bu sıkıntılı günlerde Mehmed Âkif:

– *Telaşa mahal görmüyorum. Evvel Allah, ona [Mustafa Kemal'e], onun askerliğine güvenilir. Ordumuz inşaallah galebe çalacak. Buna imanım var.*³⁹

sözleriyle etrafındakileri teskin etmiştir.⁴⁰ İmanla söylediği bu ifadeler gerçek olmuş, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-12 Eylül 1921) zaferle sonuçlanmış ve ondan bir yıl sonra Başkomutanlık Meydan Savaşı'nı (26-30 Ağustos 1922) takip eden günlerde ordu, Marmara ve Akdeniz sahillerine kadar ulaşarak düşman işgaline son vermiştir.

İstiklal Savaşı yıllarında hemen hemen bütün Anadolu halkı ve onları temsil eden Birinci Büyük Millet Meclisi şu noktada müttefikdir: Düşmana karşı dayanma ve memleketi kurtarma.⁴¹ Memleketin kurtuluşu için yapılması icap edenler hususunda askerî lider ile hemfikir olan Mehmed Âkif, zaferin kazanılmasından sonra takip edilecek yol meselesinde onlardan ayrı düşmüştü. Âkif İslamcı idi, Türk Cumhuriyeti ise milliyetçi.⁴²

39 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, 151.

40 Karesi [Balıkesir] mebusu olarak Ankara'da bulunan Hasan Basri Bey [Çantay] (ö. 1964), Mehmed Âkif'in yakından şahit olduğu o günlerdeki ruh hâlini şu şekilde anlatır: "İstiklâl Muharebelerinin devam ettiği sıralarda Âkif'i görmeli idiniz. O kafesleri yırtan arslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı zaman Âkif hiç isifini bozmadı, onun kuvve-i maneviyesi zerre kadar sarsılmadı; etrafındakilere hep ümit, hep iman, hep cesaret telkin etti. Sanki o kocaman bir dağ idi." Hasan Basri Çantay, *Âkifname*, 74.

41 Mehmet Emin Erişirgil, *Mehmet Âkif*, 342.

42 Mehmed Âkif'in, İslamcılık anlayışı ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Mehmet Emin Erişirgil, *Mehmet Âkif*, 343-344. Ayrıca bkz. İsmail Kara, *Müslüman Kalarak Avrupalı Olmak: Çağdaş Türk Düşün-*

Yeni bir âlemin doğmakta olduğunu görünce bir müddet sonra Mehmed Âkif ile Eşref Edib *Sebilürreşad*'ın klişesini de alarak İstanbul'a döndüler (Mayıs 1339/1923). Âkif Ankara'dan İstanbul'a gelirken yanında Harekât-ı Milliye hatırası olarak bir tüfek ve bir İstiklal Madalyası getirmişti.⁴³ TBMM'nin birinci dönem azalarının tamamına birer "mavzer tüfeği" hediye edilmişti⁴⁴ ve kendisi de daha önce kaydedildiği gibi Milli Mücadele sırasında Birinci Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olarak bulunmuştu.⁴⁵ Mehmed Âkif bu hediyelere çok kıymet veriyordu ve bunlar "İstiklal Marşı şairi"nin İstiklal Harbi'ndeki büyük hizmetlerinin en kıymetli mükâfatları olmuştu. Burada kendisinin İkinci Meclis'e davet edilmediğini⁴⁶ not etmek gerekir.⁴⁷ Ayrıca Âkif'e emekli maaşı bağlanmamış ve emekli ikramiyesi verilmemiştir.⁴⁸

Âkif ailesiyle birlikte⁴⁹ İstanbul'a geldiğinde Ankara'ya gitmeden önceki evine yerleşmiştir. O zaman bu evde oturan damadı Ömer Rıza Bey, kısa zaman sonra Beylerbeyi tepesinde Boğaz'a hâkim bir eve taşındıklarını ve Âkif'in evin manzarasından son derece memnun olduğunu, bahçesindeki muazzam fıstık ağaçlarının altında oturup saatlerce düşündüğünü kaydeder. Ayrıca burada dostlarını da kabul edip sohbet ediyordu.

İstanbul'a gelmeden kısa süre önce 1923 yılında Ankara'dayken kendisini ziyaret eden Ömer Rıza Bey'e [Doğrul] Mehmed Âkif gelecek planlarından şu şekilde bahsetmişti:

cesinde Din Siyaset Tarih Medeniyet, 3. bs. (İstanbul: Dergâh, 2019), 313; İsmail Kara, *İslâmcıların Siyasi Görüşleri*, 2: *Hürriyet Müsavat, Uhuvvat* 2. bs. (İstanbul: Dergâh, 2020), 21, 161, 168-169, 180, 214.

43 TBMM kayıtlarına göre Mehmed Âkif Bey'e "Türkiye Büyük Millet Meclisi birinci devre-i intihabiye azasından olup dava-yı muhikk-i meşruumuzu ihzar ve müdafaa eylediğinden" 24 Eylül 1339 [1923] tarihinde yeşil şeritli 1726 numaralı İstiklâl Madalyası verilmiştir. Arşiv Projesi (tbmm.gov.tr) (erişim tarihi 05.05.2023) TBMM arşivi evrakına göre Mehmed Âkif madalyasını bir yıl sonra almıştır. Teslim tutunağında şu ifadeler kayıtlıdır: "1724 numaralı istiklal madalyası vesikasımı aldım. 5.7.1340 [5 Eylül 1924] Sabık Burdur Mebusu Mehmed Âkif Bey namına Erzurum Mebusu/ imza"

44 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, 152. IMT_T15_K004_D1726_G0394_0001.pdf (tbmm.gov.tr)

45 TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (tbmm.gov.tr) (erişim 13.04.2023)

46 İkinci dönem 11 Ağustos 1923 tarihinde başlamıştır.

47 Orhan Okay, Mehmed Âkif'in İkinci Meclis'e seçilmemesini şu şekilde açıklar: "Âkif, muhalefet grubu içinde yer alması dolayısıyla İstiklâl mücadelesinin sona ermesinden sonra kurulan İkinci Meclis'e artık üye değildir. Esasen yeni hükümet, onun ideal edindiği İslâm Birliği fikrinde olmadığı gibi, lâik devlet hukukunu kurmak ve ona dayanan prensiplerle hareket etmek düşüncesinde idi." M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif: Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, 3. bs. (İstanbul: Dergâh, 2019), 21.

48 Eşref Edib, *Mehmet Âkif*, 153, dipnot 1. Mithat Cemal Kuntay emekli maaşı meselesini şu şekilde açıklamıştır: "Mısır'da Abbas Halim'in misafirperverliğini gördüğü senelerde; Âkif yirmi bin lira tekaüdiyesini [emekliliğini] vaktinde hükümete müracaat edip istemediği için alamadı." Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif Ersoy*, 97. 1936 yılında İstanbul'a gelince muamelesi tamamlanmış ve kendisine emekli maaşı bağlanmıştır. Bkz. *Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı* (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2021), 142.

49 Yukarıda da açıklandığı üzere Mehmed Âkif, Ankara'ya ilk gittiğinde yanında sadece oğlu Emin'i götürdü. Daha sonra ailesi de Ankara'ya gitmiştir.

Niyetim artık çekilmek, yazılarımı yazmaktır. Umumî Harb'e ait hatıralarımı yazdım. Bundan sonra Milli Mücadele hatıralarını yazmak istiyorum. Sonra daha başka birkaç mevzuum var. Çocuk şiirleri yazacağım. Manzum bir piyes de yazmayı tasarladım. Tarihi bir vak'adan istifade edeceğim. Sonra "Haccetü'l- vedâ" var. Maksadım şöyle bir kenara çekilmek, bu işlerle meşgul olmaktır. Abbas Halim Paşa'dan mektup aldım. Ne yapacağımı soruyor. İstersem Mısır'da bana bir yer temin edeceğini, kâfi tahsisat bağışlayacağını, kışları Mısır'da, yazları İstanbul'da geçireceğimizi söylüyor. Ben de muvafık görüyorum. Ömrümün gerisini bu işlere hasretmek istiyorum.⁵⁰

Abbas Halim Paşa'nın davetini kabul eden Mehmed Âkif onunla birlikte 1923 yılının Ekim ayında ailesini İstanbul'da bırakarak Mısır'a gitmiştir. 1924 baharında İstanbul'a gelmiş fakat aynı yılın sonbaharında yine Mısır'a dönmüştür.⁵¹ 1925 yılı Nisan sonlarında İskenderiye'den yola çıkmış⁵² ve Mayıs başında İstanbul'a ulaşmıştır. Aynı yılın bahar aylarında Ankara'da *Kuran-ı Kerim*'in Türkçeye tercümesi ve tefsiri için çalışmalar başlatılmış ve TBMM'den bu konuda bir karar çıkarılmıştı.

50 Eşref Edib, *Mehmet Âkif*, 447.

51 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*, 6. bs. (İstanbul: Gonca Yayınevi, 2020), 5.

52 Âkif, Fuad Şemsi Bey'e yazdığı 6 Nisan 1925 tarihli mektubunda 29 Nisan'da İskenderiye'den vapura bineceklerini haber vermektedir. Fevziye Tansel, "Fuat Şemsi'ye Mehmet Akif'in Mektupları: Fuat Şemsi'ye Mehmet Akif'in Mısır'dan Gönderdiği Bu Mektupların Tahlili ve Değerlendirilmesi," *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, s. 12 (Aralık 1979), 12.